

**”Kansanvallan, lain ja oikeuden sekä terveen edistyksen
puolesta”**

Kansallisen edistyspuolueen edustama liberalismi puolueen ohjelmissa
vuosina 1918–1945

Oulun yliopisto Historiatieteet
Tieteiden ja aatteiden historia kandidaatin tutkielma
13.12.2021
Mikko Hakoniemi

Sisällys

Johdanto	3
1 Liberalismi Kansallisen edistyspuolueen kontekstissa	6
2 Itsenäisyydestä 1930-luvun taitteeseen	10
2.1. Vuoden 1918 ohjelma	10
2.2. Vuoden 1929 yleisohjelma	12
3 Toinen maailmansota ideologian jakolinjana.....	15
3.1. Vuoden 1936 vaaliohjelma	15
3.2. Vuoden 1939 yleisohjelma	16
3.3. Vuoden 1945 yleisohjelma	17
Loppulause	20
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	21

Johdanto

Suomen poliittisessa kentässä toimi vuosina 1918–1951 vähälle historialliselle huomiolle jäänyt liberaali keskipuolue Kansallinen edistyspuolue. Kyseinen puolue perustettiin vuonna 1918 tasavaltalaiseksi ja vapaamieliseksi puolueeksi vastapainona monarkiaa edustavalle Kansalliselle Kokoomukselle.¹ Edistyspuolue ei identifioitunut tietyn kansanryhmän etua ajavaksi luokkapuolueeksi kuten muut aikakauden puolueet, vaan pyrki pysymään kansan yhteistä etua ajavana yleispuolueena.² Puolueen toimijat eivät määritelleet itseään liberaaleiksi, mutta aikakauden termit edistysmielisyys, vapaamielisyys ja vasemmistoporvarillisuus antoivat kuitenkin ymmärtää puolueen linjan olevan liberaali.³ Koska Kansallisen edistyspuolueen ohjelmissa ei toimiaikanaan vuosina 1918–1951 käytetty puolueohjelmissaan termiä liberaali, on tutkimukseni kannalta olennaista avata muita edellä mainittuja termejä käsitehistorialliselta kannalta. Aikalaistermeistä vapaamielisyyden ja edistysmielisyyden eroja on vaikea hahmottaa, mutta näkisin niiden edustavan lähes synonyymejä liberalismiin käsitteen kanssa.

Tutkin Kansallista edistyspuolelta aatehistoriallisesta näkökulmasta. Muotoilemani tutkimuskysymys kuuluu: Millaista liberalismia Kansallinen edistyspuolue edusti puolueohjelmissaan aikavälillä 1918–1945? Jatkokysymyksenä esitän: Miten Kansallisen edistyspuolueen edustama liberalismi erosi yleisestä eurooppalaisen liberalismiin aatetraditiosta? Tutkimuksessani vastaan tutkimuskysymyksiini käsitehistoriallisen analyysin kautta. Käsitehistoriaa lähestyn Markku Hyrkkäsen *Aatehistorian mieli* (2002) –teoksen pohjalta.⁴ Lähdeaineistoni tutkimisessa käytän sisällön analyysiä, jotta pystyn määrittelemään, missä määrin puolue on toteuttanut liberalistiseen suuntaukseen sopivia arvoja ja periaatteita.

Tutkimustilanne on liberalismiin kannalta globaalisti varsin hyvä ja Suomessakin liberalismia käsittelevää tutkimusta on jonkin verran. Suomalainen liberalismitutkimus käsittelee olennaisesti myös Kansallista edistyspuolelta, mutta käsittely on kuitenkin

¹ Rantala, Kolumäki 2014. Mickelsson 2007, 87.

² Karimäki 2014, 32.

³ Karimäki 2016, 31.

⁴ Hyrkkänen 2002, 111–135.

melko pintapuolista. Edistyspuoluetta käsittelevä tutkimuskirjallisuus on lisääntynyt 2010-luvulla erityisesti pro gradu -tutkielmien sekä väitöskirjojen muodossa. Aiempaa tutkimusta 1900-luvulta on melko vähän ja puolue on ollut pienellä huomiolla tutkimuksessa. Rauli Mickelssonin mukaan edistyspuolueella oli matala institutionalisoitumisaste⁵, sen toimintakertomukset olivat sekavia ja puolueosastotoimintaa oli vähän.⁶ Myös tämä osoittaa puolueen alkuperäislähteiden vajavuuden ja sen myötä tutkimuksen vähäisyyden.

Lähdeaineistoni koostuu neljästä Kansallisen edistyspuolueen yleisohjelmasta vuosilta 1918, 1929, 1939 ja 1945, sekä yhdestä vaaliohjelmasta vuodelta 1936. Yleisohjelmat suunnattiin lähtökohtaisesti puolueen jäsenille, kun taas vaaliohjelma toimi mainoksena äänestäjille. Tutkielmani kannalta ei ollut merkitystä kumpaa ohjelma edusti, koska käsittelem puolueen virallisia linjoja, joihin molemmat ohjelmatyypit lukeutuvat. Kyseiset ohjelmat valikoituivat niiden helpon saatavuuden takia suomalaisten puolueiden ohjelmia sisältävästä POHTIVA-tietovarannosta⁷.

Tutkielmani rakenteen olen jaotellut kolmeen päälukuun, joista ensimmäinen käsittelee liberalismiin määrittelyä, termistöä ja ominaispiirteitä. Koen liberalismiin määrittelyn omassa kappaleessaan tutkimukseni käsittelemä helpottavana asiana, sekä johdatuksena liberalismiin käsitteistöön. Toinen pääluku käsittelee Kansallisen edistyspuolueen kahta ensimmäistä puolueohjelmaa ja puolueen ideologiaa ennen vuotta 1930. Kolmas pääluku kattaa kolme viimeistä puolueohjelmaa, jotka sijoittuvat ajallisesti toisen maailmansodan molemmin puolin. Tämänkaltaiseen jakoon päädyin kolmen viimeisen ohjelman sisältämien sisällöllisen toiston takia, minkä vuoksi niistä saatava tutkimustieto on vähäisempää kuin kahdesta ensimmäisestä ohjelmasta saatavan tutkimustiedon.

Rauli Mickelssonin tutkii yleisteoksessaan *Suomen puolueet historia, muutos ja nykypäivä* (2007) Suomen puolueiden muutosta suhteessa yhteiskunnallisiin tapahtumiin. Teos toimii tutkimuksessani johdatuksena Kansalliseen edistyspuolueeseen ja sen edustamaan politiikkaan yleisesti. Yhteiskunnallisia tapahtumia ja aatevirtauksia on

⁵ Matalalla institutionalisoitumisasteella tarkoitetaan tässä yhteydessä edistyspuolueen heikkoa organisoitumista, minkä vuoksi puolueen johtopaikoille päästiin suoraan, mikäli henkilöllä oli yhteiskunnallista vaikutusvaltaa. Karimäki 2016, 22.

⁶ Mickelsson 2007, 19, 130.

⁷ <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/>

käsitellyt myös Vesa Vares tutkimuksessaan *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos – Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919 – 1933)* (1991).

Liberalismia käsittelevä verkkoartikkeli *Liberalism's Historical Diversity – A Comparative Conceptual Exploration* (2013) on José María Rosalesin kirjoittama tutkimus, joka pyrkii selittämään liberalismien aatteen globaalia yhtenäisyyttä ja eroavaisuutta niin maantieteellisesti kuin ajallisesti. Eurooppalaisesta näkökulmasta liberalismia ja tutkimukseni kannalta olennaista sosiaaliliberalismia on käsitellyt puolestaan Kari Saastamoinen teoksessaan *Eurooppalainen liberalismi – Etiikka, talous, politiikka* (1998) sekä Olavi Borg tutkimuksessaan *Liberalismi ja liberaalit puolueet* (1979), jotka Rosalesin artikkelin lisäksi toimivat tutkimukseni liberalismien käsitteen avaajina ja liittämisenä kontekstiini.

Timo Soikkasen väitöskirja *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus* (1983) tutkii eheytympolitiikan saavutuksia sekä Suomen ulko- ja sisäpolitiikan linjoja vuosina 1933–1939. Tutkimuksessa erityisesti eheytyksen käsittely on tutkimukseni kannalta tarpeellista. Jyrki Paaskosken tutkimus *Tavoitteena kansallinen yhtenäisyys – Nuorsuomalaisen puolueen ja Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipolitiikan synty* (1997) käsittelee Kansallisen edistyspuolueen tavoittelemaa sosiaalipolitiikkaa ja sen käsitehistoriallista analysointia puolueen alkuvuosien ajalta. Lisäksi Paaskoski on selvittänyt puolueen aatteellisia taustoja, jotka ovat myös oman tutkimukseni kannalta hyödyllisiä tutkimustietoja.

Tiedelehti Hybriksessä julkaistu Tuomas Rantalan ja Juha Kolumäen artikkeli ”Läntinen ja liberaali vai itäinen ja agraari? – Maltillisten puolueiden aatteita 1920- ja 1930-luvun Suomessa” (2014) on Kansallista edistyspuoluetta koskevan suomalaisen liberalismien kautta relevantti omassa tutkimuksessani. Jenni Karimäen Historiallisessa aikakauskirjassa julkaisema artikkeli *Vastauksena vasemmistoporvarillisuus – Kansallisen edistyspuolueen haasteet 1920-luvulla* (2014) sekä väitöskirja *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon – Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheytyksen politiikka 1919–1939* (2016) ovat tutkimukseni kannalta olennaisia erityisesti laajuutensa takia. Kumpikin käsittelee edistyspuolueen toimintaa, liberalismia ja ideologiaa, joita myös itse tutkimuksessani pääasiassa käsitelen.

1 Liberalismi Kansallisen edistyspuolueen kontekstissa

Liberalismi ei ollut yhtenäinen ajatusrakenne.⁸ Olavi Borg kuvaa liberalismia pikemminkin asenteeksi tai ajatustavaksi kuin ideologiaksi juuri käsitteen monimuotoisuuden takia.⁹ Kansallisen edistyspuolueen ohjelmissa esiintyvää liberalismia käsitellessäni minun on otettava huomioon liberalismiin käsitteen laajuus ja sen eri esiintymismuodot. Pyrin kuitenkin määrittelemään liberalismille viitekehykset, joiden perusteella ajalliset, alueelliset ja kulttuurilliset piirteet voidaan rajata pois yleismaailmallisen liberalismiin kuvaamisesta. Näin ollen pyrin tutkimuksessani luonnehtimaan nimenomaan Kansallisen edistyspuolueen edustaman liberalismiin ominaispiirteet.

Suomalaista liberalismia lähestyttäessä Kansallisen edistyspuolueen kautta Jenni Karimäki kuvailee sitä ei-radikaaliksi, vasemmistoporvarilliseksi, kommunismin vastaiseksi, sosiaaliliberaaliksi ja kansanvaltaan perustuvaksi parlamentaarista demokratiaa tukevaksi linjaksi. Puolueen identiteettiä hän kuvailee puolestaan tasavaltalaiseksi, sosiaaliliberaaliksi ja eheytyksipolitiikan tarkoituksena ajavaksi.¹⁰ Edellä mainitut määrittelyt sisältävät paljon termejä, joista olennaisimpia pyrin alla avaamaan tarkemmin.

Kari Saastamoisen mukaan liberalismilla tarkoitettiin yleisimmin karkeasti jaettuna kahta asiaa: taloudellista ja filosofista liberalismia. Taloudellista eli klassista liberalismia kuvasivat julkisten menojen leikkaukset sekä työ- ja talouselämänsäätelyn purkaminen, kun taas filosofista liberalismia kuvasi John Rawlsin yhteiskuntafilosofinen näkemys vapaudesta ja tuloerojen oikeuttamisesta yhteisön yhteiseksi hyväksi.¹¹ Rantalan ja Kolumäen mukaan edistyspuolueen talouspolitiikka ei kuitenkaan ollut kovin klassista liberalismia edustavaa, vaan se sisälsi muun muassa yksilön talouden sääntelyä, tulliuudistuksia sekä vientipalkkioita.¹²

⁸ Saastamoinen 1998, 8.

⁹ Borg 1979, 2.

¹⁰ Karimäki 2016, 334–341.

¹¹ Saastamoinen 1998, 14–15.

¹² Rantala, Kolumäki 2014.

Alun perin liberalismien aate pohjautui yksilön autonomiaan ja lailliseen hallitukseen, mutta käsite kytkeytyi 1900-luvulla eri kielissä myös vapauden käsitteeseen.¹³ Vapaus oli käsitteenä laaja ja sen voisi yhdistää moneen erilaiseen vapauteen liberalismien kontekstissa, kuten esimerkiksi yksilönvapauteen, uskonnonvapauteen tai vapaakauppaan. Vapauden termiin liittyi myös edistyspuolueen käyttämä vapaamielisyyden käsite. Jyrki Paaskosken mukaan: ”Vapaamieliselle suuntaukselle valtio oli jonkinlainen kansalaisjärjestöjen ilmaiseman tahdon objektiivinen muotoilija, jonka silmämääränä oli kansallisen yhtenäisyyden turvaaminen.”¹⁴ Virkkeen voisi käsittää yhdistyvän niin edustukselliseen demokratiaan, kuin myös vapaaseen mielipiteenilmaisuun.

Kansallista edistyspuoluetta käsitellessä on tärkeää avata sosiaaliliberalismin termi. Vaikka puolueen ohjelmissa ei suoraan mainittu sosiaaliliberalismia käsitteenä, esiintyi se laajasti käyttämässäni tutkimuskirjallisuudessa, kuten Rantala ja Kolumäki artikkelissaan toteavat edistyspuolueen edustavan varsin selkeästi sosiaaliliberalismia.¹⁵ Sosiaaliliberalismi on lyhyesti Leonard Hobhousen kehittämä aatesuuntaus, joka yhdistää liberalismien itsensä kehittämisen ideaalin ja sosialismiin pohjautuvan yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden.¹⁶ Muissa luvuissa käsittelem hobhouselaista sosiaaliliberalismia tapauskohtaisesti.

Tutkimukseni kannalta oleellinen avattava termi on myös edistysmielisyyden. Paaskosken mukaan edistysmielisyyden edusti porvarillisen maailmankatsomuksen ydintä, joka korosti tasavaltaa, kansanvaltaa, demokratiaa ja yhteiskunnan kustantamaa sosiaalipolitiikkaa.¹⁷ Edistysmielisen politiikan keskeinen idea oli kansakunnan kokonaisuuden etu, joka Paaskosken mukaan tarkoitti myös kansanluokkien lähentämistä toisiinsa.¹⁸ Edistys itsessään oli Rauli Mickelssonin mukaan nykyhetken itseluottamusta, jonka perusteella maailmaa voitaisiin muuttaa paremmaksi.¹⁹ Vesa Vareksen mukaan edistysmielisyyden ja vapaamielisyyden erottautuivat termeinä monarkiaa kannattavasta taantumusvallasta sekä

¹³ Rosales 2013, 68.

¹⁴ Paaskoski 1997, 144.

¹⁵ Rantala & Kolumäki 2014.

¹⁶ Saastamoinen 1998, 161.

¹⁷ Paaskoski 1997, 142.

¹⁸ Paaskoski 1997, 143.

¹⁹ Mickelsson 2007, 40.

bolshevismin vaaroista.²⁰ Kyseisenlainen jako vastasi kolmea poliittista pääideologiaa: liberalismia, konservatismia ja sosialismia, missä vapaamielisyys ja edistysmielisyys rinnastettiin suoraan liberalismiin käsitteeseen.

Kansanluokkien lähentäminen liittyy olennaisesti kansallisen eheytyksen käsitteeseen. Kansallisella eheytyksellä tarkoitettiin Suomen vuoden 1918 sisällissodan aiheuttaman kansan kahtiajakoisuuden korjaamista ja luokkavastakohtaisuuksien tasoittamista yhtenäisemmäksi kansakunnaksi.²¹ Tällainen painotus kansalliseen eheytykseen Kansallisen edistyspuolueen ohjelmissa oli muihin samoihin aikoihin toimineisiin eurooppalaisiin liberaalipuolueisiin verrattuna kuitenkin voimakkaampaa.²² Kansallismielisyyttä korostavasta luonteestaan huolimatta edistyspuolueen ajama eheytyminen voidaan liittää Leonard Hobhousen käsitykseen sosiaaliliberalismiin sopivasta kansallisvaltiosta. Hobhousen mukaan kansallisvaltioita sitoo yhteen ihmiset, jotka puhuvat samaa kieltä, jakavat yhtenäisen historian ja ymmärtävät siten toisiaan.²³

Edityksellistä, kansanvaltaista ja kansan eheyttämistä ajavaa linjaa kuvaa Vesa Varesen mukaan käsite vasemmistoporvarillisuus. Hänen mukaansa vasemmistoporvarillisuus syntyi vastareaktiona vuoden 1918 monarkiaa kannattavalle oikeistosuuntaukselle ja se vaikutti 1920-luvun alkupuolella näkyvästi.²⁴ Karimäki puolestaan kuvaa vasemmistoporvarillisuutta keskustasuuntauksen voimistamisena ja yhteistyönä poliittisen vasemmiston suuntaan.²⁵ Vasemmistoporvarillisuus on käsittelemistäni termeistä väljin, koska kuvailuissaan se sisältää useamman liberalismiin liitetyn käsitteen kuten sosiaaliliberalismin, yksilönvapaudet ja vapaan kaupan korostamisen.

Mickelsson pitää Kansallista edistyspuoluetta varsin yhtenäisenä, mutta eripuraisena joukkona.²⁶ Erialaisten näkemysten kirjo oli liberalismiin aatetradition kannalta hyväksyttävää yksilön mielipiteenvapauden kautta, mutta sen aiheuttama yksimielisyyden puute asetti haasteita yhteisten päämäärien saavuttamisessa ja siten

²⁰ Vares 1991, 15.

²¹ Paaskoski 1997, 122.

²² Karimäki 2016, 341.

²³ Saastamoinen 1998, 167.

²⁴ Vares 1991, 6.

²⁵ Karimäki 2014, 43.

²⁶ Mickelsson 2007, 100.

2 Itsenäisyydestä 1930-luvun taitteeseen

2.1. Vuoden 1918 ohjelma

Vuoden 1918 periaateohjelma oli Kansallisen edistyspuolueen ensimmäinen virallinen ohjelma ja linjanveto puolueen politiikasta ja tavoitteista. Kansallisen edistyspuolueen ohjelman pääpaino oli Paaskosken mukaan vuoden 1918 joulukuun alun kokouksessa kieli-, valtiomuoto- ja kansallisuuskysymyksissä.³⁰ Huomattavan osuuden kattoivat kuitenkin myös maa- ja metsätalouteen liittyvät uudistusehdotukset ja linjanvedot. Valtiomuotokysymyksessä edistyspuolue tukeutui kannattamaan tasavaltalaisuutta. Lisäksi ohjelman mukaan eduskunnalla oli oltava päättävä valta lainsäädännössä ja hallituksen oli nautittava eduskunnan luottamusta toimiakseen.³¹ Nämä ovat piirteitä, joita Saastamoinen lukee mukaan eräinä tärkeimmistä liberalismia kuvaavista piirteistä.³²

”Kielikysymys” oli merkittävä aihe suomalaisessa politiikassa itsenäisyyden ajan alussa. ”Kielikysymykseen” liittyvä ”aitosuomalaisuus” tarkoitti ajatussuuntaa, jossa suomen kielen asemaa pyrittiin parantamaan Suomen vallitsevana kielenä ruotsinkielisen väestön aseman kustannuksella. Sen johdosta Suomeen muodostuisi ajatusta kannattavien ”aitosuomalaisten” piirissä voimakas suomalainen sivistyneistö ja kansallisvaltio.³³ Edistyspuolueen vuoden 1918 ohjelma oli varsin myönteinen ”aitosuomalaista” käsitystä kohtaan. Puolueohjelmassa korostettiin suomen kielen asemaa vallitsevana kielenä ruotsin kielen vähemmistökielen asemaa unohtamatta, mutta ottaen huomioon kieltä puhuvien suhteellinen väkimäärä.³⁴ Muotoilu oli maltillinen, eikä voimakkaasti korostanut suomen kielen asemaa, vaan oikeastaan pyrki heijastamaan Suomen virallisia kielioloja.

Rantala ja Kolumäki väittävät, että edistyspuolueen kieliohjelmat olivat lähes yhtä tiukat kuin ”aitosuomalaisella” Kokoomuksella ja suhtautuminen heimoaatteen kannattamiseen

³⁰ Paaskoski 1997, 118.

³¹ Kansallinen edistyspuolue 1918.

³² Saastamoinen 1998, 243.

³³ Kielikysymyksellä tarkoitettiin kiistaa ruotsinkielisen ja suomenkielisen väestön oikeuksista ja asemasta Suomessa. Karimäki 2016, 127.

³⁴ Kansallinen edistyspuolue 1918.

oli jopa jälkimmäistä voimakkaampaa.³⁵ Heimoate liittyi tavoitteeseen yhdistää suomensukuiset kansat yhdeksi Suur-Suomeksi.³⁶ Edistyspuolue kannatti ohjelmassaan lähentymistä ja vuorovaikutuksen lisäämistä suomalaisiin heimokansoihin sekä Itä-Karjalan liittymistä Suomeen.³⁷ Heimoaateen ja ”aitosuomalaisuuden” korostuminen ei kuitenkaan sopinut yhteen liberalismiin aatteen tasa-arvoisuuden kanssa.³⁸ Tältä osin edistyspuolue ei siis noudattanut liberalismiin olennaisia piirteitä, vaan ajatusmalli liittyi enemmän nationalismiin ja kansallismielisyyteen.

Karimäen mukaan kuitenkin käsitys Suomen itsenäisyyden vaarantumisen uhasta aiheutti suomalaisessa liberalismissa voimakkaammin nationalistisia piirteitä verrattuna muihin eurooppalaisiin liberaalipuolueisiin.³⁹ Suomen juuri saavuttama itsenäisyys, sisällissota ja Venäjän vuoden 1918 epävakaut olot vaikuttivat varmasti edistyspuolueen kansallismielisyyteen sekä sen ilmaisuun myös puolueen virallisessa ohjelmassa. Vuoden 1918 tapahtumilla oli myös muita vaikutuksia edistyspuolueen ideologiaan. Paaskosken mukaan erityisesti sisällissota voimisti sosiaaliliberalistista suuntausta edistyspuolueessa.⁴⁰

Edistyspuolueen ohjelma sisälsi lopuksi tiiviit erilliset kohdat myös naisen aseman tasa-arvoistamiselle yhteiskunnassa sekä uskontopoliittisen kannanoton.⁴¹ Kyseinen kohta naisen asemasta sisälsi useita konkreettisia esimerkkejä, joissa naisen asema tulisi saattaa samalle tasolle miehen aseman kanssa, kuten esimerkiksi äänioikeuden tasa-arvoisuuden suhteen. Hobhouselainen sosiaaliliberalismi korosti myös yhtäläistä äänioikeutta miehille ja naisille.⁴² Uskontopoliittisessa kannanotossa puolestaan edistyspuolueen linjaksi oli muotoiltu uskonnonvapauden kannattaminen, joka koski myös valtion eri laitosten määrittämistä vakaumuksesta riippumattomiksi laitoksiksi.⁴³ Myös uskonnonvapaus oli osa liberalismiin yleismaailmallista määrittelyä yksilönvapauksien osalta.⁴⁴ Ohjelman viimeiset kohdat sisältävät siis hyvin sosiaaliliberaalille aatetraditiolle sopivia aiheita.

³⁵ Rantala, Kolumäki 2014.

³⁶ Mickelsson 2007, 104.

³⁷ Kansallinen edistyspuolue 1918.

³⁸ Rantala, Kolumäki 2014.

³⁹ Karimäki 2016, 340.

⁴⁰ Paaskoski 1997, 141.

⁴¹ Kansallinen edistyspuolue 1918.

⁴² Saastamoinen 1998, 163.

⁴³ Kansallinen edistyspuolue 1918.

⁴⁴ Saastamoinen 1998, 243.

2.2. Vuoden 1929 yleisohjelma

Vuoteen 1929 tultaessa Kansallinen edistyspuolue oli uuden haasteen edessä. Puolue oli saavuttanut kaikki tärkeimmät tavoitteensa kuten edistyspuoluelaisen presidentin, tasavallan vakiinnuttamisen, eheytymistä edistävän armahduspolitiikan sekä uudistukset sosiaalipolitiikassa.⁴⁵ Karimäki kuvaa väitöskirjassaan edistyspuolueen vuoden 1929 yleisohjelman perustuvan vapaamielisyyteen, edistysmielisyyteen, kansanvaltaan ja eheytymiseen.⁴⁶ Vapaamielisyyden ja edistysmielisyyden termien käyttäminen puolueen ohjelmassa oli uutta vuoden 1918 ohjelmaan nähden.⁴⁷

Mickelssonin mukaan edistyspuolueen vuoden 1929 periaateohjelma oli todella liberaali.⁴⁸ Liberaalia aatetraditiota edusti mielipiteenvapauden kannalta ohjelmassa sen sisältämien eri näkemysten kirjo, jonka aiheutti osaltaan jäsenistön yksimielisyyden puute.⁴⁹ Kyseinen periaateohjelma sisälsi paljon aiheita, joihin liittyvät puolueen viralliset linjat olivat monelta osin varsin löyhästi muotoiltuja. Puolueen poliitikot kuitenkin kuvasivat ohjelmaa uusvapaamieliseksi, yksilön vapautta korostavan ohjelman vastakohtaksi.⁵⁰ Yksilön vapaus oli klassisen liberalismiin ominaispiirre, joten siihen vedoten ohjelma ei ollut sen laatijoiden mielestä erityisen liberaali toisin kuin Mickelsson väittää.

Myös vuoden 1929 periaateohjelma sisälsi kannanoton suomen kielen asemaan, jota nimitettiin ”kielikysymykseksi”.⁵¹ Edistyspuolueelle asia ei ollut Karimäen mukaan ensisijainen, mutta se nähtiin osana eheyttämispolitiikkaa ja kansanvaltaisuutta, joiden perusteella suomen kielen valta-asemaa oli korostettava.⁵² Vuoden 1929 puolueohjelmassa linjattiin monipykäläinen ohjelauselma, joka alkoi johdatuksella: ”Antaen entistä voimakkaampana heränneen suomalaisuuden oikeutetuille vaatimuksille tunnustuksensa – –.”⁵³ ”Aitosuomalainen” kanta suomen kielen erityisasemasta oli Karimäen mukaan kuitenkin osalle edistyspuolueen poliitikoista liian jyrkkä, eikä siksi

⁴⁵ Karimäki 2014, 40.

⁴⁶ Karimäki 2016, 192.

⁴⁷ Kansallinen edistyspuolue 1918, 1929.

⁴⁸ Mickelsson 2007, 111.

⁴⁹ Karimäki 2016, 200.

⁵⁰ Karimäki 2016, 192.

⁵¹ Kansallinen edistyspuolue 1929.

⁵² Karimäki 2016, 127–128.

⁵³ Kansallinen edistyspuolue 1929.

soveltunut puolueen kannaksi.⁵⁴ Puolueen virallinen lauselmä yleisohjelmassa päinvastoin osoitti puolueen tukevan vähintään joissain määrin ”aitosuomalaista” kantaa suomen kieliolosuhteista. Lisäksi ohjelmassa vaadittiin suomenkielisten aseman parantamista Helsingin yliopistossa, Suomen ruotsinkielisillä alueilla sekä Suomen ulkomaanedustuksessa.⁵⁵ Näihin vedoten olen Mickelssonin kanssa eri mieltä vuoden 1929 yleisohjelman erityisestä liberaaliudesta ainakin ”kielikysymyksessä”.

”Aitosuomalaisuuteen” liitetystä Suur-Suomea kannattavasta heimoaatteesta oli kuitenkin luovuttu vuoden 1929 yleisohjelmassa. Itä-Karjalan vapautumispyrkimyksistä puolueen ohjelmassa linjattiin Geneven rauhansopimuksen mukainen kansojen itsemääräämisoikeuden korostaminen.⁵⁶ Kansojen itsemääräämisoikeutta korostava linjanveto osoitti puolueen ulkopoliittisten suhteiden pohjautuvan liberalismiin aatetraditiolle. Borgin mukaan yhteiskunnan kehittyminen riippui kansalaisten omasta päätösvallasta asian suhteen sekä heidän omien kykyjen kehittymisestä.⁵⁷

Ohjelma sisälsi myös muita liberaaleja arvoja tukevia toimenpiteitä. Erityisesti kansainvälisen kaupan lisääminen ja tullien vähentäminen tai poistaminen kulutustavaralta, teollisuuden suojatulleilta sekä maataloustarvikkeilta olivat tällaisia toimia.⁵⁸ Talouselämänsäätelyn purkaminen oli Saastamoisen mukaan keskeisiä klassisen liberalismiin tunnuspiirteitä.⁵⁹ Tullikysymyksen muotoilu oli vuoden 1918 ohjelmaan verrattuna paljon laajempi ja yksityiskohtaisempi, joten edistyspuolueen linjan voisi tältä osin ymmärtää olevan enemmän klassisen liberalismiin suuntainen.

Kieltolaki oli osalle liberalismiin yksilönvapautta korostavien periaatteiden vastainen, toisille vakaumuksen asia.⁶⁰ Virallisesti puolue oli ohjelmassaan kieltolain kannattaja, jonka vuoksi muotoilussa kehoitettiin kaikkien puolueen jäsenten asettuvan päätöksen taakse.⁶¹ Tämä osoitti linjauksen jakaneen mielipiteitä jäsenistössä pelkästään ohjelman muotoilun perusteella. Yleisohjelmassa kehoitettiin tehokkaalla lainsäädännöllä, sekä

⁵⁴ Karimäki 2014, 38.

⁵⁵ Kansallinen edistyspuolue 1929.

⁵⁶ Kansallinen edistyspuolue 1929.

⁵⁷ Borg 1979, 2.

⁵⁸ Kansallinen edistyspuolue 1929.

⁵⁹ Saastamoinen 1998, 14.

⁶⁰ Karimäki 2016, 134.

⁶¹ Kansallinen edistyspuolue 1929.

kansan yleisellä mielialalla vaikuttamaan raittiuden juurruttamiseen, mutta mikäli siinä koettiin haasteita, olisi tullut kääntyä neuvoa antavan kansanäänestyksen pariin.⁶² Karimäen mukaan keskustelu ei juurikaan liittynyt kieltolain soveltuvuudesta liberaaliin aatemaailmassa. Vastakkain oli sosiaaliliberalismilla perusteltu valtion väliintulo ja liberalismiin yksilönvapaus.⁶³ Edistyspuolueen valintaa raittiuskysymyksessä voisi siis perustella sosiaaliliberalismiin liitettävällä kansan hyvinvoinnilla.

⁶² Kansallinen edistyspuolue 1929.

⁶³ Karimäki 2016, 138.

3 Toinen maailmansota ideologian jakolinjana

3.1. Vuoden 1936 vaaliohjelma

Kansallisen edistyspuolueen vuoden 1936 vaaliohjelma eroaa sisällöllisesti muista käsittelemistäni ohjelmista merkittävästi. Vaaliohjelman rakenne on verrattain lyhyt, ytimekäs ja siinä on muista ohjelmista poiketen korostettu yksittäisiä sanoja tehokeinona. Esimerkkinä iskulauseista on vaaliohjelman alun yksinkertaistus, jota olen käyttänyt myös tutkielmani otsikossa: ”kansanvallan, lain ja oikeuden sekä terveen edistyksen puolesta”.⁶⁴

Syynä sisällölliseen eroavuuteen koen olevan ohjelman kohdeyleisön eli äänestäjien tavoittaminen. Iskulauseiden käyttö ja sanojen korostaminen sopi puoluepolitiikan ulkopuolisille ihmisille mainostamiseen, kun ohjelman rakenteet olivat yksinkertaistettuja ja lauseet selkeitä. Muissa ohjelmissa kohdeyleisö ei ollut niin selkeästi ollut äänestäjissä kuin vuoden 1936 vaaliohjelmassa. Muut ohjelmat olivat luonteeltaan yleisohjelmia, joiden kohdeyleisö oli ensisijaisesti puolueen omat jäsenet.

Vuoden 1936 vaaliohjelma sisälsi kannanoton liittyen raittiuteen, jonka puolue luki osaksi tervettä edistystä. Ohjelmassa mainittiin nuorison terveiden rientojen edistäminen sekä raittiusharrastuksen lisääminen.⁶⁵ Linjaus sopi sosiaaliliberaaliin viitekehykseen valtion välintulon perusteella sen sijasta, että ohjelmassa olisi korostettu klassisen liberalismiin tavoin yksilön vapautta tehdä omat ratkaisunsa.⁶⁶ Muotoilu vastasi tyyliään osaksi vuoden 1929 yleisohjelmaa, vaikkei vuoden 1936 vaaliohjelmassa varsinaista raittiuskysymystä käsiteltykään.

Ennen vuoden 1936 vaaliohjelman tekoa puolue oli menettänyt maaseutusiipensä ja oli jäsenistöltään kaupunkilaistunut. Vuoden 1936 vaaleihin tullessa Kansallinen edistyspuolue, joka oli ideologisesti yhä liberaali keskipuolue, joutui kilpailemaan keskipuolueasemaansa korostaneiden SDP:n ja nyt myös IKL:n kanssa.⁶⁷

⁶⁴ Kansallinen edistyspuolue 1936.

⁶⁵ Kansallinen edistyspuolue 1936.

⁶⁶ Karimäki 2016, 138.

⁶⁷ Karimäki 2016, 276.

Edistyspuolueessa kuitenkin katsottiin, ettei IKL:n kaltaisille yksilönvapautta väheksyville järjestelmille ollut tilaa – ei fasisteille, eikä kommunisteille.⁶⁸ Tehdäkseen eron IKL:ään edistyspuolue pyrki vuoden 1936 vaaliohjelmassaan korostamaan erityisesti lakia, oikeutta ja järjestystä sekä tuomitsemaan keinottelun uskonnolla ja isänmaalla.⁶⁹ Myös muiden eurooppalaisten liberaalien näkemyksiä yhdisti erityisesti oikeistoradikalismiin vastustus.⁷⁰

Soikkasen mukaan kansallinen turvallisuus ohitti tärkeydessään suomalaisuuspolitiikan edistyspuolueen linjoissa vuonna 1934, mikä osaltaan näkyy myös vuoden 1936 vaaliohjelmassa.⁷¹ Ohjelma sisälsi runsaasti turvallisuuspolitiikkaan liittyviä painotuksia kuten kansalaisoikeuksien ja itsenäisyyden säilyttäminen, liikenneyhteyksien ja rajaseudun olojen kehittäminen, sekä terrorin torjunta.⁷² Näistä kansalaisoikeuksien säilyttäminen ja terrorin torjunta ovat selkeimmin liberalismiin aatteeseen liitettäviä piirteitä. Perustuslain määrittämien lakien noudattaminen ja niiden tasapuolisuus kaikille yksilöille ovat osia yleisestä liberalismiin viitekehyksestä.⁷³

3.2. Vuoden 1939 yleisohjelma

Vuoden 1939 yleisohjelma sisälsi paljon samoja teemoja kuin vuoden 1929 yleisohjelma. Joiltain osin muotoilut olivat sanasta sanaan samat kuin kymmenen vuotta aiemmassa ohjelmassa kuten kielikysymyksessä, valtiojärjestyksessä ja valtion yleisissä tehtävissä.⁷⁴ Eniten mielestäni vuoden 1939 yleisohjelmassa korostettiin kuitenkin erilaisia yksilönvapauksia, jotka tulisivat ohjelman mukaan olla kaikille kansalaisille samat.⁷⁵

Karimäen mukaan ohjelman tavoitteena oli teollisuuden työntekijän ja -antajan neuvotteluasetelman parantaminen, maanomistuksen kehittäminen ja vapaan kaupan lisääminen.⁷⁶ Klassisen liberalismiin näkökulmasta tunnistettava piirre oli vapaa kauppa

⁶⁸ Karimäki 2016, 262.

⁶⁹ Kansallinen edistyspuolue 1936.

⁷⁰ Karimäki 2016, 263.

⁷¹ Soikkanen 1983, 376.

⁷² Kansallinen edistyspuolue 1936.

⁷³ Saastamoinen 1998, 243.

⁷⁴ Kansallinen edistyspuolue 1929, 1939.

⁷⁵ Kansallinen edistyspuolue 1939.

⁷⁶ Karimäki 2016, 283.

ja siihen liittyvä kansainvälisen kaupan esteiden purkaminen valtion taholta.⁷⁷ Kyseinen ohjelma sisälsi kuitenkin kohdan, jossa ulkomaista pääomaa tuli estää valtaamasta liiaksi alaa Suomen talouselämässä.⁷⁸ Tällainen linjanveto löytyy myös muista edistyspuolueen ohjelmista. On siis perusteltua väittää, että edistyspuolueessa esiintyi klassisen liberalismiin piirteitä 1930-luvulla, kuten Rantala ja Kolumäki artikkelissaan esittävät.⁷⁹

Kannanotto uskonnollisen elämään oli varsin erilainen vuoden 1939 yleisohjelmassa kuin muissa puolueen ohjelmissa: ”Tunnustaen uskonnollisen vakaumuksen suuren merkityksen kansan terveille kehitykselle on pyrittävä vahvistamaan kaikkia tässä suhteessa edullisesti vaikuttavia tekijöitä.”⁸⁰ Linjaus oli epämääräinen, mutta sen voisi käsittää pyrkimyksenä vahvistaa uskonnon asemaa Suomessa. Tämä tarkoitti Kansallisen edistyspuolueen siirtymistä kauemmas liberaalista ajatuksesta uskonnonvapauteen.

Vuoden 1939 yleisohjelma sisälsi parannusehdotuksia aiheesta kuin aiheesta, mutta konkreettisten toimien puutos oli iso ongelma puolueen linjauksissa. Karimäen mukaan keskiluokkaa edustavien äänestäjien oli vaikea hahmottaa vuoden 1939 vaaleissa edistyspuolueen linjaa, koska heidän maailmankatsomuksensa oli luultavimmin lähempänä konservatiivista porvarimentaliteettia kuin sosiaaliliberalismiin pohjautuvaa vasemmistoporvarillisuutta.⁸¹

3.3. Vuoden 1945 yleisohjelma

Vuoden 1945 yleisohjelmaan liittyvää tutkimusaineistoa ei ollut enää helppoa löytää. Kyseinen yleisohjelma jäi puolueen historian viimeiseksi, kun edistyspuolue päätettiin lakkauttaa vuonna 1951. Puolueen eduskuntavaaleissa saadut edustajapaikat laskivat jo vuoden 1939 vaaleissa alle neljäsosaan vuoden 1919 paikkamäärästä.⁸² Edistyspuolueen kannatuksen hiipuminen ja puolueen lakkauttamisen läheneminen näytti vaikuttaneen tutkimusaineiston pieneen määrään. Myös ajallinen rajaus oli mahdollinen syy pieneen

⁷⁷ Borg 1979, 3.

⁷⁸ Kansallinen edistyspuolue 1939.

⁷⁹ Rantala, Kolumäki 2014.

⁸⁰ Kansallinen edistyspuolue 1939.

⁸¹ Karimäki 2016, 292.

⁸² Mickelsson 2007, 135–138.

tutkimusaineistoon, koska muut edistyspuolueen ohjelmat rajautuivat ajallisesti maailmansotien väliseen aikaan.

Mickelssonin mukaan yleisohjelma sisälsi toistuvasti liberalismiin perusarvoja kuten yksilön tasa-arvoisuuden ja vapauden sekä yksityisen omistusoikeuden. Sosiaaliliberalistisesta näkökulmasta ohjelman tunnistettavin piirre oli puolestaan valtion talouselämän ohjaus.⁸³ Kuitenkin vuoden 1945 yleisohjelma korosti valtion harjoittaman taloudellisen toiminnan minimoimista vain yleisen edun kannalta välttämättömiin toimintoihin ja siten mahdollistettava vapaa yrittäjyys.⁸⁴ Valtion talouselämän ohjauksen osalta ohjelma oli siis varsin liberaali.

Mickelsson pitää vuoden 1945 yleisohjelmaa keskiluokka-ajattelun vastaisena liberaalissävyytteisenä ohjelmana.⁸⁵ Tämän Mickelsson perustelee edistyspuolueen muotoilulla yleisohjelmassaan: ”Päinvastoin kuin rajoitettujen ryhmien etuja ajavat luokkapuolueet se noudattaa ohjeenaan kansan kokonaisuuden parasta ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta.”⁸⁶ Lainaus osoittaa edistyspuolueen tukeutuvan tiukemmin yleispuoluelinjaansa ja näyttää hylänneen keskiluokkapainotteisuuden ohjelmassaan. Tämä ei kuitenkaan pidä täysin paikkaansa. Yleisohjelma sisältää kohdan, jossa mainitaan huomiotta jääneen keskiluokan aseman kohentaminen kokonaisuuden edun nimissä.⁸⁷ Keskiluokan erityinen korostaminen ei kuitenkaan ollut näkynyt vuoden 1939 ohjelmassa, eikä sitä liiemmin korostettu vuoden 1945 ohjelmassakaan. Korostuksen puute ei silti osoittanut ohjelmaa keskiluokka-ajattelun vastaiseksi.

Vaikka edistyspuolueen kansainvälisen aseman merkitys jäi pieneksi verrattuna muihin Euroopan liberaalipuolueisiin,⁸⁸ otti puolue vuoden 1945 ohjelmassaan selvästi kantaa Suomen ulkopoliittisiin suhteisiin. Toisen maailmansodan jälkeinen ulkopoliittikan lisääntynyt korostus oli varsin perusteltua. Neuvostoliittoa kohtaan Suomen olisi tullut pyrkiä poistamaan kansan epäluuloja, Skandinavian maiden kanssa olisi tullut toimia läheisesti yhteisen katsomuksen pohjalta ja kosketusta Länsi-Euroopan maihin sekä

⁸³ Mickelsson 2007, 151.

⁸⁴ Kansallinen edistyspuolue 1945.

⁸⁵ Mickelsson 2007, 151.

⁸⁶ Kansallinen edistyspuolue 1945.

⁸⁷ Kansallinen edistyspuolue 1945.

⁸⁸ Karimäki 2016, 340.

Yhdysvaltoihin olisi tullut kehittää kiinteämmäksi.⁸⁹ Vuoden 1945 yleisohjelma kannusti edellisiä ohjelmia aktiivisemmin ja yksityiskohtaisemmin kuvauksin kansainväliseen yhteistyöhön.

⁸⁹ Kansallinen edistyspuolue 1945.

Loppulause

Kansallisen edistyspuolueen identiteetti pysyi tarkasteluajankohtana pääpiirteittäin samana. Puolueen ohjelmien käsittelemät aiheet muuttuivat vähän ajan saatossa, mutta tukeutuminen tasavaltaan, kansalaisoikeuksiin ja erilaisiin yksilönvapauksiin pysyi puolueen linjoissa läpi puolueohjelmien. Edellä mainitut linjaukset olivat olennainen osa liberalismiin laajaa viitekehystä. Edistyspuolueen liberalismissa korostui poikkeuksellisesti muihin eurooppalaisiin liberaalipuolueisiin verrattuna voimakkaampi kansallismielisyys ja vähäinen kansainvälisen aseman merkitys.

Kansallisen edistyspuolueen edustama liberalismi oli lähempänä sosiaaliliberalismia kuin klassista liberalismia. Taloudelliselta kannalta talouden sääntely, tullilisäykset sekä vientipalkkiot määrittivät puolueen linjan lähemmäs sosiaaliliberalismia. Vuosien 1929, 1939 ja 1945 puolueohjelmat sisälsivät tutkimistani ohjelmista eniten klassiseen liberalismiin liitettäviä piirteitä.

Liberalismin käsitettä vastasi edistyspuolueen ohjelmissa termit vapaamielisyys ja edistysmielisyys. Kun edellä mainittujen termien joukkoon lisättäisiin kansan eheytyminen, saataisiin määritelmät vasemmistoporvarillisuudelle, jollaiseksi tutkijat ovat Kansallisen edistyspuolueen ideologiaa kuvanneet. Vasemmistoporvarillisuus näyttäytyi puolestaan hobhouselaisena sosiaaliliberalismina, joka tutkimuksessani osoittautui kaikkein parhaiten Kansallisen edistyspuolueen liberalismia kuvaavaksi ideologiaksi.

Tutkimukseni toi esille edistyspuolueen virallisten kannanottojen sisältämän liberalismiin piirteet ja aiheet, joiden ympärille puolueen aatemaailma kytkeytyi. Tutkimuksellisesti oli merkittävä huomata, ettei liberaalin ja vasemmistoporvarillisuuden termejä esiintynyt edistyspuolueen ohjelmissa, vaikka kyseisiä termejä käytettiin edistyspuolueen ideologian kuvaamisessa tutkimuskirjallisuudessa. Jatkotutkimusaiheita voisivat olla esimerkiksi: Millainen vaikutus edistyspuolueen nimekkäimmillä poliitikoilla oli puolueen ohjelmia muodostettaessa? Missä määrin edistyspuolueen ideologioita omaksuttiin muihin puolueisiin ja miten se näkyy nykyään? Miksi edistyspuolue ei saanut kannatusta yleispuolueena luokkapuolueiden keskellä?

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Digitoidut lähteet

Kansallinen edistyspuolue 1918: *Kansallisen Edistyspuolueen Ohjelma*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA. <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KE/301> (Luettu 1.12.2021)

Kansallinen edistyspuolue 1929 *Kansallisen Edistyspuolueen Yleisohjelma*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA. <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KE/303> (Luettu 1.12.2021)

Kansallinen edistyspuolue 1936 *Kansallisen Edistyspuolueen Vaaliohjelma*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA. <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KE/302> (Luettu 1.12.2021)

Kansallinen edistyspuolue 1939 *Kansallisen Edistyspuolueen yleisohjelma*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA. <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KE/304> (Luettu 1.12.2021)

Kansallinen edistyspuolue 1945 *Kansallisen Edistyspuolueen yleisohjelma*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA. <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KE/305> (Luettu 1.12.2021)

Tutkimuskirjallisuus

Borg, Olavi 1979: *Liberalismi ja liberaalit puolueet*. Poliitiikan tutkimuksen tutkielma. Tampereen yliopisto.

Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino.

Karimäki, Jenni 2014: ”Vastauksena vasemmistoporvarillisuus”. *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (92) 2014 s. 32–45.

Karimäki, Jenni 2016: *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon*. Poliittisen historian väitöskirja. Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/118725/AnnalesC415Karimäki.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Mickelsson, Rauli 2007: *Suomen puolueet : historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino.

Paaskoski, Jyrki 1997: ”Tavoitteena kansallinen yhtenäisyys”. *Historiallinen arkisto* (109) s. 91–144.

Rantala, Tuomas & Kolumäki, Tuomas 2014: ”Läntinen ja liberaali vai itäinen ja agraari?” *Tiedelevhti Hybris* 3 2014.

Saastamoinen, Kari 1998: *Eurooppalainen liberalismi – Etiikka, talous, politiikka*. Atena kustannus.

Soikkanen, Timo 1983: *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus*. Poliittisen historian väitöskirja. Turun yliopisto.

Vares, Vesa 1991: *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos – Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919–1933)*. Poliittisen historian julkaisu, Turun yliopisto.